

Skromna završna priredba održana je u Župnom dvoru u Skradinu. Najbolje prevoditelje i pisce eseja nagradili su Matica hrvatska-ogranak Skradin, Marulianum iz Splita, Muzej grada Šibenika i Latina i Graeca iz Zagreba.

Čitanje odabranih dijelova prijevoda i osobito eseja izazvalo je oduševljenje publike potvrdivši još jednom da se antički i povijesni sadržaji mogu prikazati i iskusiti na način poticajan i zanimljiv današnjoj mladeži pazeći dakako na onaj biblijski naputak da dobar gospodar iz svoje riznice iznosi uvijek i staro i novo. Stoga ću opet ovom, još uvijek novom seminaru koji se bavi starim (i dobrim) stvarima poželjeti vivat, crescat, floreat!

Helena Tomas

Egejski seminar u Zagrebu

U ORGANIZACIJI Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Ureda za tisak Grčkog veleposlanstva u Hrvatskoj, prošle je akademske godine (2006.-2007.) u Zagrebu započeo tzv. *Egejski seminar*. Ideja za ovaj seminar rodila se u proljeće 2006. godine tijekom razgovora s predstojnikom Ureda za tisak Grčkog veleposlanstva, gospodinom Zafiriosom Rossidisom. On je ponudio svoju pomoć u organizaciji nekog događaja koji bi promovirao egejsku brončanodobnu arheologiju na Sveučilištu u Zagrebu i općenito u Hrvatskoj. Ova grana arheologije proučava, kako joj i samo ime govori, brončanodobno razdoblje otoka i obala Egejskoga mora. Nije bez razloga da je opisanome području posvećena posebna pažnja – naime, upravo ovdje rodile su se prve europske civilizacije s raskošnim palačama, s prekrasnim umjetničkim predmetima i čak s nekoliko različitih pisama. Ovo je razdoblje grčke povijesti polučilo nama dobro poznate mitove, legende o ratovima poput trojanskoga, dalo inspiraciju pjesnicima i ostalim umjetnicima od Homera do danas, a na kraju zadalo i nepresušno vrelo posla nama arheolozima.

Mada je ova grana arheologije izuzetno popularna na stranim sveučilištima, u našoj je zemlji slabo zastupljena, ali ne zbog nedostatka interesa, već zbog nedostatka stručnjaka koji su se specijalizirali upravo za tu granu arheologije. Zbog toga nam se učinilo da bi najbolji način promoviranja egejske arheologije u Hrvatskoj bio ciklus predavanja koji bi jednom u dva mjeseca u Zagreb doveo proslavljenog stručnjaka iz ovoga područja. Svi bismo tako imali priliku čuti najnovije rezultate s lokaliteta poput Knosa, Mikene ili Pila, a naši bi studenti napokon mogli i vidjeti te čuvene arheologe čija se imena neprestano ponavljaju na popisima ispitne literature. Ovaj ciklus predavanja organiziran je po uzoru na tzv. *Mikenski seminar* koji se već pedeset godina jednom mjesečno održava u Londonu, ili pak *Minojski seminar* koji se održava u Ateni. Da li će naš *Egejski seminar* dočekati pedesetu obljetnicu to ćemo tek vidjeti. Zasad je već velik uspjeh to što se seminar nastavlja održavati i u ovoj akademskoj godini (2007.-2008).

Prvi Egejski seminar

Prvi Egejski seminar održan je u Muzeju Mimara 29. studenoga 2006. god. Naš prvi gost bio je profesor Vassilis Aravantinos, ravnatelj Arheološkoga muzeja u Tebi i Efor IX. eforije za prethistorijsku i klasičnu arheologiju Grčke, a naziv njegova predavanja bio je »*Mycenaean Thebes: results of the most recent excavations*«. Prof. Aravantinos trenutno je jedan od najboljih i najznačajnijih grčkih arheologa i mi smo mu neizmerno zahvalni što je prihvatio poziv da otvori ciklus *Egejskoga seminara*. Diplomirao je na Sveučilištu u Ateni, a doktorirao u Rimu s disertacijom na temu mikenske filologije. Nakon završena

studija zaposlio se u Nacionalnome arheološkom muzeju u Ateni i vršio iskopavanja u Epidauru, Argu i Mikeni. Od 1982. godine predvodi iskopavanja u Tebi i na ostalim važnim lokalitetima Beotije. Predavao je na sveučilištima u Grčkoj, Italiji i Sjedinjenim američkim državama te objavio velik broj knjiga i članaka na temu Mikenske civilizacije. 1993. u Tebi je otkrio arhiv linear B tablica zbog čega je ovaj lokalitet otad u žarištu zanimanja egejskih arheologa. Gotovo svake naredne godine nađene su dodatne linear B tablice i one nam pružaju dragocjen uvid u društvene i ekonomske aspekte mikenske civilizacije. Zbog toga nije čudno što je baš njima prof. Aravantinos posvetio posebnu pažnju tijekom svoga predavanja u Mimari. Osim općega pregleda arhitektonskih ostataka i ostalih nalaza iz mikenske Tebe, prof. Aravantinos pokazao nam je nekolicinu najnovije otkrivenih Linear B tablica koje govore o proizvodnji vina, maslinova ulja i tekstila u Tebi te njihova odašiljanja u druge mikenske centre čiji su toponimi također nabrojani na tablicama. Korpus ovih tablica – *The New Linear B Tablets from Thebes* (2001) – među najvažnijim je publikacijama profesora Aravantinosa.

Uz *Egejski seminar*, prof. Aravantinos je 28. studenoga 2006. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu održao još jedno predavanje, ovog puta na temu nedavno otkrivenoga tebanskog svetišta posvećenog Heraklu i njegovim sinovima. Prof. Margherita Bonanno Aravantinos sa Sveučilišta Tor Vegata u Rimu isti je dan, također na našem fakultetu, održala predavanje o orijentalnim kultovima u Beotiji.

Drugi Egejski seminar

Gost predavač drugoga Egejskog seminara bio je Gerald Cadogan, dopredsjednik Britanske škole za arheologiju u Ateni i predsjednik komisije za istraživanja Knosa.

Cadogan se školovao u dobro poznatim britanskim ustanovama (Harrow, Oxford). Po završetku studija nekoliko je godina proveo u Britanskoj školi za arheologiju u Ateni, a zatim se vratio u Oxford da bi započeo svoju profesorsku karijeru. Nakon Oxforda deset je godina proveo kao izvanredni profesor klasične arheologije na Sveučilištu Cincinnati u Sjedinjenim Američkim Državama, gdje je nekoć predavao i slavni Carl Blegen, istraživač Troje i Pila. Na nekoliko je sveučilišta Cadogan predavao kao gostujući profesor (Birmingham i Reading u Velikoj Britaniji, Indiana u SAD-u), istovremeno sudjelujući na iskopavanjima poznatih egejskih lokaliteta poput Knosa i Palekastra na Kreti te Lefkandija na Eubeji. Od 1970. do 1994. god. vodio je iskopavanja brončanodobnog naselja i nekropole Myrtos-Pyrgos na južno obali Krete, a od 1982.-1993. god. iskopavanja brončanodobnog naselja Maroni-Vournes na Cipru. Od 1995.-2002. obnašao je dužnost predsjednika Britanske škole za arheologiju u Ateni, a od 2002. njezin je dopredsjednik. Najvažnije Cadoganove knjige jesu: *Palaces of Minoan Crete* (1976), *The End of the Early Bronze Age in the Aegean* (1986), *Aerial Atlas of Ancient Crete* (1992) te *Knossos: Palace, City, State* (2004).

Profesor je Cadogan u Zagrebu održao dva predavanja. U ponedjeljak 26. veljače 2007. na Odsjeku za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu održao je predavanje pod

naslovom »*Life and Death by the Cretan seaside 2900-1450 BC*« kojim je našim studentima predstavio već spomenuta dugogodišnja istraživanja kretskog naselja i nekropole Myrtos-Pyrgos. Dan kasnije, u Europskome je domu u ciklusu *Egejskoga seminara* održao predavanje »*Crete, Croatia and the first European civilisation. Uncovering the Bronze Age Minoans*«. U ovome je predavanju Cadogan govorio o povijesti otkrića Minojske civilizacije, o prvim arheolozima koji su istraživali kretske lokalitete, a osvrnuo se i na godine koje je Sir Arthur Evans proveo u Dubrovniku prije no što se posvetio arheologiji (otuda spomen Hrvatske u naslovu Cadoganova predavanja).

Treći Egejski seminar

Svojim je drugim predavanjem prof. Gerald Cadogan napravio i sjajan uvod u temu idućega *Egejskog seminara* koji se pozabavio porijeklom civilizacije koja slijedi neposredno nakon minojske. 27. ožujka 2007., ponovno u Europskome domu, održan je, dakle, treći *Egejski seminar* pod nazivom »*Golden Mycenae. The beginnings of civilisation in mainland Greece*«. Gostujući predavač bio je prof. Oliver Dickinson sa Sveučilišta u Durhamu, Velika Britanija.

Prof. Dickinson diplomirao je i doktorirao na oxfordskome koledžu Pembroke. Od 1976. god. do umirovljenja 2005. god. predavao je na Odsjeku za klasične studije i staru povijest na Sveučilištu u Durhamu, gdje mu je nedavno dodijeljena titula profesora emeritusa. Sudjelovao je u arheološkim istraživanjima poznatih egejskih lokaliteta Lefkandija, Knosa i Nihorije, a trenutno je predsjednik Vijeća za istraživanje Lefkandija Britanske škole za arheologiju u Ateni. Najvažnije njegova knjige jesu: *The Origins of Mycenaean Civilisation* (1977), *A Gazetteer of Aegean Civilisation in the Bronze Age* (1979), *The Aegean Bronze Age* (1994) i *The Aegean from Bronze Age to Iron Age* (2006).

Prof. Dickinson je u Zagreb stigao prvenstveno radi predavanja u okviru *Egejskoga seminara*, ali je na Odsjeku za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu održao dva dodatna predavanja. Prvo predavanje »*The collapse of Bronze Age civilisation and the 'Dark Age' in Greece*« održano je 26. ožujka. 2007. god. Kao što sam naslov govori, tema je bila propast posljednje brončanodobne civilizacije u Grčkoj – one mikenske – te razmatranje tzv. 'mračnoga doba' koje je uslijedilo neposredno nakon. Naime, oko 1200. god. pr. Kr. dolazi do uništenja velebnih mikenskih palača koje su upravljale proizvodnjom, skladištenjem i distribucijom proizvoda određenih područja, kao što nam jasno navode zapisi na Linear B tablicama, a vjerojatno su bile i politička središta tih područja. Sve mikenske palače pokazuju tragove razornih uništenja požarom – mada tijekom 150 godina tzv. postpalacijskog razdoblja dolazi do nastanjanja ostataka palača, bivši sjaj nikada nije ponovno dosegnut, pismo je iščezlo, specijalizirana proizvodnja je zamrla, a s njome i razgranata mikenska prekomorska trgovina. Iako se dakle život mikenskih naselja nastavlja i nakon ovih traumatičnih događaja, razaranja palača oko 1200. godine uzimamo za kraj mikenske civilizacije.

Dugo se godina mislilo da je propast mikenske civilizacije bila posljedicom dorske najezde sa sjevera, no za takvu tvrdnju ne postoje nikakvi arheološki dokazi. Dickinson smatra da objašnjenje propasti ne treba niti tražiti u jednome događaju, bilo da se radi o invaziji stranoga naroda, sukoba, vremenskih nepogoda i slično. Umjesto toga on predlaže neki dugotrajniji i kompleksniji proces, poput unutrašnjih nemira i slabljenja središnje vlasti, kao glave čimbenike koji su doveli do postupnog slabljenja mikenske moći pa tako i propasti civilizacije. Rastući nedostatak stabilnosti u mikenskome društvu najočitiiji je u napuštanju nizinskih i priobalnih naselja i selidbama stanovništva u brda. Što se tiče 'grčkoga mračnog doba' Dickinson je pokušao pokazati da lokalitet Lefkandi sa svojim luksuznim ukopima pokazuje da to doba i nije bilo tako mračno, no upozorava na opasnost donošenja općenitih zaključaka na temelju jednoga jedinog takvog lokaliteta. Svi ovi problemi detaljno su analizirani u Dickinsonovoj knjizi *The Aegean from Bronze Age to Iron Age*, objavljenoj krajem 2006. godine.

Drugo Dickinsonovo predavanje, održano istog dana na Odsjeku za arheologiju, nosilo je naziv »*Was there really a Trojan war?*«. Mada se nakon Schliemannova otkrića Troje uvriježilo mišljenje da je Trojanski rat bio stvaran povijesni događaj, Dickinson iznosi brojne sumnje. On ne dovodi u pitanje da je brdo Hisarlik uistinu mjesto na kojem leže ostaci drevne Troje, niti da se tu vodio rat (ili ratovi) velikih razmjera, ali sumnja da se tu odigrao rat poput onoga kakav nam je opisao Homer. Ostavivši ovog puta po strani kompleksan problem homerskoga pitanja, Dickinson se pozabavio dobro poznatim Homerovim miješanjem činjenica i običaja svoga vremena te onih brončanodobnih pa nam je tako još jednom pokazao da brojni dijelovi *Ilijade* i *Odiseje* opisuju postmikensko stanje. Mada epovi sadržavaju čitav niz elemenata koji odražavaju stvarnost grčko-trojanskoga sukoba u Troji, Homerovi se opisi ipak slabo podudaraju s većinom arheoloških i povijesnih čimbenika vremena u kojem se Trojanski rat navodno odigrao.

Posljednje Dickinsonovo predavanje, održano 27. ožujka 2007. u Europskome domu u okviru *Egejskoga seminara* nosilo je već spomenuti naziv »*Golden Mycenae – the beginning of civilisation in Mainland Greece*«. U prvoj polovici 2. tis. pr. Kr. kada na Kreti i egejskim otocima nalazimo moćne i luksuzne gradove Minojske civilizacije poput Knosa, Festa ili Akrotirija, naselja na grčkome kopnu još su na nivou skromnih i malobrojnih zajednica. Prihvatajući definiciju Colina Renfrewa da je za postojanje civilizacije potrebno zadovoljiti barem tri čimbenika: urbane strukture s velikim brojem stanovnika, monumentalnu arhitekturu i uporabu pisma, Dickinson zaključuje da na kopnu tek s pojavom Mikenjana oko 1600. pr. Kr. možemo govoriti o počecima civilizacije. Prve naznake promjene u društvenoj organizaciji na prijelazu sa skromnog srednjoheladskog razdoblja na raskošno kasnoheladsko, tj. mikensko doba, očituju se u luksuznim priložima dvaju grobnih krugova u samoj Mikenji – zlatne pogrebne maske i bodeži s prikazima lova svrstavaju se među najljepše i najskupocjenije nalaze iz Mikene. Ovako luksuzni predmeti ukazuju da je već u samim začecima mikenske civilizacije postojala snažna prekomorska trgovina zahvaljujući kojoj se u Mikenu dopremao dragocjen metal. Nedugo nakon

vremena grobnih krugova grade se bedemi oko već povećega grada Mikene, a i drugih važnih naselja. Zatim se grade prvi tolosi, a oko 1450. nastaje i mikensko pismo Linear B – tek tada možemo govoriti o civilizaciji u punome smislu ranije navedene definicije.

Četvrti Egejski seminar

Naš gost na četvrtome *Egejskom seminaru* bio je prof. Robert Arnott. Kao dodiplomac pohađao je University College London, a doktorirao je na Sveučilištu u Warwicku, Velika Britanija. Od 1997. god. predaje povijest medicine na Sveučilištu u Birminghamu. Njegovo glavno područje istraživanja bolesti su i medicina brončanodobne Egeide i Anatolije. 2000. godine osnovao je Centar za povijest medicine u Birminghamu čiji je i ravnatelj, a od 2001. obnaša dužnost prodekana Medicinskog fakulteta na istome sveučilištu. Od iste te godine kao stručni suradnik predaje povijest medicine na Oxfordu. Njegove najpoznatije knjige su *The Archaeology of Medicine* (2002) i *Trepanation: History, Discovery, Theory* (2003), a u pripremu su još dvije: *Disease, Healing and Medicine in the Aegean Bronze Age* te *Health and Medicine in the Ancient Near East*. Kao stručni suradnik za antičku medicinu 2003. godine sudjelovao je u snimanju filma *Troja*.

Prof. Arnott u Zagrebu je održao dva predavanja. Prvo, pod nazivom »*Occupational health in the Aegean Bronze Age: the diseases of metal and textile workers*« održano je 23. travnja 2007. na Odsjeku za arheologiju Filozofskog fakulteta. Tema su bile bolesti koje su tijekom egejskoga brončanog doba pratile radnike određenih struka; ovom su prilikom predstavljene bolesti radnika koji su se bavili proizvodnjom tekstila i preradom metala. Što se tiče proizvođača tekstila, učestalo stajanje te dugotrajno držanje tijela u ograničenim položajima često su za posljedicu imali artritis, što se jasno može razaznati na ostacima kostiju. One pak osobe koje su bile zadužene za pranje, češljanje ili sortiranje vune bile su podložne velikim količinama prašine što je znalo prouzrokovati poguban antraks. Zubi također mogu dokazati da se pojedinac bavio proizvodnjom tekstila – zbog njihova učestala korištenja za prekidanje vlakana zubi tekstilnih radnika pokazuju jasne tragove oštećenja. U metalnoj su industriji najugroženiji bili prerađivači bakra – pošto je bakrena ruda sadržavala znatan postotak arsena često je znalo doći do trovanja.

U okviru *Egejskoga seminara* 24. travnja 2007. u dvorani Matice hrvatske prof. Arnott održao je predavanje »*Trauma and Surgery amongst the Minoans and Mycenaeanes*«. Ostaci kostiju u minojskim i mikenskim grobovima nerijetko pokazuju tragove rana zadobivenih u borbi te kirurških zahvata na ranjenicima. Jedan od najpoznatijih primjera jest lubanja s tragovima trepanacije iz mikenskoga Grobnog kruga B.

Peti Egejski seminar

U velikoj dvorani Novinarskoga doma u Zagrebu 5. studenoga 2007. god. održan je peti Egejski seminar. Gost predavač bio je profesor emeritus Christos Doumas, proslavljeni istraživač minojskoga grada Akrotirija na otoku Teri. Ime Christosa Doumasa dobro je

poznato svim ljubiteljima egejske arheologije i počašćeni smo da je profesor prihvatio naš poziv. Na njegovoj bi bogatoj arheološkoj karijeri mogao pozavidjeti svatko. Ovdje se na nju osvrćemo u kraćim crtama.

Ch. Doumas rođen je 1933. god. u Patrasu. Diplomirao je povijest i arheologiju na Sveučilištu u Ateni, a doktorirao na Sveučilištu u Londonu s disertacijom na temu kikladskih pogrebnih običaja. Odmah po povratku iz Velike Britanije dobio je mjesto kustosa u Grčkome zavodu za antikvitete (Hellenic Department of Antiquities) i tako nadgledao istraživanja na Atici, kikladskome otočju i atenskoj Akropoli. Od 1973.-1977. obnašao je dužnost efora za Dodekanez, a od 1977.-1980. dužnost ravnatelja svih efora u Grčkoj (Director of Antiquities). Od 1980.-1982. drži mjesto kustosa prehistorijske kolekcije u Nacionalnome arheološkom muzeju u Ateni. 1980. god. dodijeljeno mu je mjesto redovitoga profesora arheologije na Odsjeku za povijest i arheologiju Sveučilišta u Ateni gdje je po umirovljenju 2000. god. dobio titulu profesora emeritusa. Kao gostujući profesor predavao je na raznim sveučilištima u Europi, Sjedinjenim američkim državama, Australiji i Japanu. Ch. Doumas sudjelovao je u brojnim arheološkim iskopavanjima i rekognosciranjima na Atici, Kikladima, sjevernim egejskim otocima te Dodekanezu. Od samih početaka istraživanja Akrotirija bio je desna ruka profesoru Spiridonu Marinatosu. Nakon Marinatosove tragične smrti 1975. god. postaje direktor iskopavanja u Akrotiriju i tu dužnost neprekinuto obnaša i dalje. Najznačajnije njegove knjige jesu: *Early Bronze Age Burial Habits in the Cyclades* (1977), *Thera, Pompeii of the Ancient Aegean* (1983), *Santorini: the Island and its Archaeological Treasures* (1984) te *The Wall-Paintings of Thera* (1992).

Prof. Doumas u Zagrebu je održao dva predavanja. Već spomenuti peti *Egejski seminar* nosio je naziv »*The volcanic eruption of Thera and the fiction of Atlantis*«. Kao što se već iz naslova može nazrijeti, težište predavanja bilo je na razornoj vulkanskoj erupciji koja je oko 1628. god. pr. Kr. uništila bogati grad Akrotiri. Akrotiri je bila tek jedna od kolonija koju su Minojci osnovali oko svoga matičnog otoka Krete radi uspostavljanja 'talasokracije' u Egejskome moru. Smješten na pola puta između Krete i Atike Akrotiri je bio važna poveznica u prekomorskoj trgovini ovih područja, a čini se da je Laurij, atički rudnik srebra i olova, bio posebno dragocjenom komponentom ovoga trgovačkog puta. Nakon propasti Akrotirija kretska trgovina s Atikom jenjava. Sredinom 60-tih godina prošloga stoljeća Marinatos je predložio da je upravo erupcija Tere uzrokovala propast Minojske civilizacije na Kreti. Kasnije su radiokarbonske analize pokazale da je između ta dva događaja proteklo nekih 180 godina, tako da je Marinatosova hipoteza odbačena. Minojska je civilizacija propala oko 1450. god. pr. Kr. i čini se da je uzrok tome bila invazija Mikenjana. Uza sve ove podatke prof. Doumas dao nam je i opis najvažnijih ostataka lavom zatrpanoga Akrotirija, a završni dio predavanja posvetio je legendi o Atlantidi. Pozivajući se na navode iz Platona pokazao je da otok Tera ni po čemu ne odgovara njegovim opisima nestale Atlantide i da stoga napokon treba odbaciti sve prijedloge koji takvu interpretaciju podržavaju.

Drugo je predavanje prof. Doumas održao 6. studenoga 2007. god. na Odsjeku za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Ovo je predavanje nosilo naziv »*Aegean islands – the cradle of European civilisation*«. Pokazao je da se upravo na egejskim otocima tijekom 3. tisućljeća pr. Kr. rađaju prvi europski gradovi u punome smislu te riječi. Grad Poliohni na Lemnosu ili Kastri na Siroosu još uvijek čuvaju ostatke tih davnih urbanih struktura. Oni su bili trgovačka, umjetnička i tehnološka središta ranobrončanodobne Egeide pa tako i centri rane metalurgije.

U ime Odsjeka za arheologiju zahvaljujem svim nabrojanim gostima predavačima, a isto tako i profesoru Šešelju na pozivu da u časopisu *Latina & Graeca* predstavim ovaj dragocjen ciklus predavanja. Najavljujem da će iduće predavanje Egejskoga seminara biti održano u ožujku 2008. godine.